

Zbigniew PRZYBYŁA
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KLASTER MIEJSKI JAKO CZYNNIK ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

URBAN CLUSTER AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ABSTRACT: Aim of the article was to evidence the role of so-called urban clusters in realization of sustainable development. Author presents a category of cluster in terms of proportion and its impact on integrated order. Also author presents selected theoretical and practical aspects of urban sustainable development.

KEY WORDS: territorial cluster, urban cluster, sustainable development

Wprowadzenie

Miasto niezależnie od wielkości jest strukturą złożoną (terytorialny system społeczny), której zasadniczym celem i przesłanką powstania jest zaspokojenie potrzeb jego mieszkańców. Zmieniającym się w czasie parametrom ilościowym i jakościowym potrzeb towarzyszą przekształcenia kompozycji strukturalnej miasta. W procesie wzajemnych dostosowań szczególną wartość i znaczenie posiada tzw. rozwój proporcjonalny. W skali makroekonomicznej, najogólniej biorąc, polega on na łagodzeniu – w tendencji zaś na eliminacji – najważniejszych problemów społeczno-ekonomicznych danego kraju. W praktyce jest ich bardzo wiele i posiadają charakter zróżnicowany. Jak wiadomo, wyrażać się one mogą w postaci barier i ograniczeń, np. materialnych czy transportowych, zwanych niekiedy wąskimi gardłami gospodarki, trudnościami strukturalnymi choćby w postaci dysproporcji sektorowych czy przestrzennych. Problemy te szczególnie ostro przejawiają się w mikroskali, przez którą rozumiemy podmioty oraz instytucje funkcjonujące w sferze oddziaływania władz samorządu terytorialnego na poziomie regionalnym i lokalnym. Szczególnie częstym zjawiskiem jest tu występująca asymetria w dziedzinie potrzeb mieszkaniowych, zatrudnienia, funkcjonowania służb miejskich, potrzeb środowiska naturalnego, konfliktów przestrzennych itp. Problemy te zazwyczaj się przenikają i występują równocześnie. Warto zauważyć, że zasięg meryto-

ryczny realnych i potencjalnych czynników dysproporcji, choć ogromny, staje się jeszcze bardziej zróżnicowany i niejednoznaczny przez wpływ powiązań przestrzennych będących skutkami globalizacji (*Polityka gospodarcza* 2004). Impulsem badawczym do niniejszego opracowania było założenie, że klastr miejski jest jednym z przykładów klastrów terytorialnych.

Wydaje się, że uzasadnionym racjonalnie poglądem na rzecz zrównoważenia gospodarki narodowej i jej przestrzenno-administracyjnych składników jest rozwój klastrów miejskich, działających w kierunku realizacji tzw. ładu zintegrowanego.

Klastry terytorialne

W warunkach współczesnej gospodarki rynkowej sprawność funkcjonowania społeczno-ekonomicznych systemów lokalnych czy regionalnych i efekty osiągnane przez poszczególne podmioty gospodarujące zależą nie tylko od ich zdolności konkurencyjnej, ale także od umiejętności współdziałania. Jedną z często spotykanych form wzajemnej kooperacji są sieci współpracy, ich wyrazem podmiotowym zaś – terytorialne organizacje sieciowe. Rozumiemy przez nie terytorialnie określone zgrupowanie autonomicznych podmiotów i instytucji uczestniczących w systemie wzajemnej kooperacji, której podstawą są reguły rynku lub/i działania non profit. Warto przypomnieć, że genezy przestrzennej koncentracji zjawisk społeczno-gospodarczych w aspekcie korzyści, głównie ekonomicznych, należy upatrywać w koncentracji przemysłu, i że najwcześniej ujęła to teoria lokalizacji A. Webera. We współczesnym wymiarze proces tworzenia i funkcjonowania skupisk, zwłaszcza przemysłowych, określa wiele nazw o wysokim poziomie tożsamości. Do najczęściej używanych należą: klastry produkcyjne lub usługowe, posiadające swoje korzenie w teorii aglomeracji oraz w nowej teorii handlu¹.

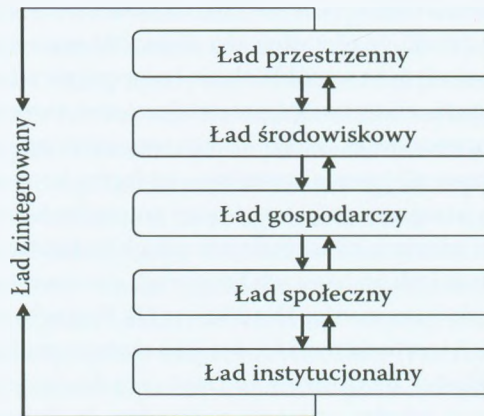
Niezależnie od proprodukcyjnego charakteru klastrów coraz większe znaczenie przypisuje się znaczeniowo innym aspektom sieci współpracy, do których zaliczyć można zwłaszcza współpracę międzyterytorialną. Współpraca sieciowa jest współczesnym wyrażeniem współpracy międzyterytorialnej (Pietrzyk 2002, s. 291). Sieci współpracy obejmują zarówno systemy krajowe w postaci więzi międzyregionalnych i międzylokalnych, jak i ponadkrajowe w postaci współpracy zewnętrznej (zagranicznej) jednostek administracyjno-przestrzennych. Obok już wymienionych cech organizacji sieciowych na podkreślenie zasługuje specyficzna dla nich dominacja więzi poziomych oraz zaangażowanie realizowane w różnego typu przedsięwzięciach społeczno-gospodarczych. W opinii autora, instytucjonalnym przykładem wewnątrz-krajowej współpracy sieciowej są m.in. związki gmin, natomiast przykłady współpracy

¹ Problematyka klastrów opisana jest w wielu polskich i obcojęzycznych opracowaniach naukowych. Znakomity przegląd historycznych aspektów kształtowania się sieci współpracy oraz poglądów w tym zakresie zawiera artykuł B. Gruchmana, *Od aglomeracji do klastrów przemysłowych i środowisk innowacyjnych*, [w:] *Polityka ekonomiczna – współczesne wyzwania*, PWN, Warszawa 2007, s. 203–209.

Klaster miejskie a proporcjonalność rozwoju

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, choć powstała pod koniec XX w., cechuje się rozbudowaną bibliografią, w czym niemały dorobek reprezentują polscy naukowcy³. Warto zauważyć, iż niezależnie od środowiskowego charakteru rozwoju zrównoważonego szczególnie istotną kwestię w aspekcie proporcjonalności stanowi zagadnienie równowagi wewnętrznej poszczególnych systemów: środowiska, gospodarki oraz społeczeństwa. Można przyjąć, że wyznacznikiem statycznego poziomu proporcjonalności pomiędzy tymi systemami jest najkorzystniejszy w danych okolicznościach układ relacji międzysystemowych. Relacje te, ulegając w czasie pozytywnym zmianom, odpowiadają dynamicznemu ujęciu proporcjonalności.

Jak wiadomo, literackim synonimem proporcjonalności akcentowanym również w teorii sztuki, naukach przyrodniczych itp. są pojęcia: harmonii, rytmu, ładu⁴. Na tym tle należy podkreślić znaczenie znanych i strukturalnie rozbudowanych badań T. Borysa na temat tzw. ładu zintegrowanego i – jak się wydaje – merytorycznie zbieżnych z rozumieniem proporcjonalności. T. Borys stwierdza, że kształtowanie ładu wewnętrznego w systemach musi uwzględniać potrzebę ładu w makrosystemie, co zapewnia ład zintegrowany. Strukturę tegoż ładu przedstawia rysunek 1.

Rys. 1. Ład zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, red. T. Borys, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 2005, s. 48.

Ład zintegrowany odpowiada więc całościowo najkorzystniejszym – w danym czasie – relacjom ładów szczegółowych przedstawionych w zestawieniu uwidocznionym na

³ Należą do nich: K. Górka, S. Kozłowski, B. Fiedor, S. Czaja, T. Borys, B. Poskrobko i wielu innych.

⁴ Kategorie proporcji gospodarczych, proporcjonalności, proporcji tempa i ładu jako pierwszy w polskiej literaturze ekonomicznej zaprezentował P. Sulmicki, *Proporcje gospodarcze*, PWE, Warszawa 1968.

rysunku 1. Należy tym samym przyjąć, że stanowią one swoiste podsystemy systemu zintegrowanego, powodujące się dążnością do właściwego sobie ładu wewnętrznego. Tak więc ważnym praktycznie, choć dyskusyjnym, założeniem realizacyjnym ładu zintegrowanego jest takie kształtowanie wewnętrznych relacji poszczególnych systemów składowych, które nie naruszają priorytetowych elementów innych systemów i nie ograniczają ich funkcjonowania (Poskrobko 2005, s. 34).

Zaprezentowane założenia mają charakter pogładowy i zarazem idealistyczny. Powstaje bowiem trudny, choć łatwy do przewidzenia problem odpowiedzi na pytanie: czy ład zintegrowany jest praktycznie możliwy? W znaczącym stopniu na realny ogląd „stanu” ładu zintegrowanego oraz jego części systemowych składa się obiektywna ocena i stosowane miary zrównoważonego rozwoju. Pomiaru te są trudne i skomplikowane (Borys 2007, s. 271–292). Wszystko wskazuje, że oczekiwanym efektem aplikacyjnym w tym względzie jest konsekwentne dążenie do podnoszenia poziomu zrównoważenia rozwoju i łagodzenia (eliminacji) istniejących dysproporcji.

Przedstawione stanowisko w istotnym stopniu dotyczy terytorialnych relacji społeczno-gospodarczych, powiązanych tematycznie z klastrami terytorialnymi, w tym miejskimi. Jak już wspomniano, koncepcja zrównoważonego rozwoju opiera się na szeroko pojętym ładzie, obejmującym właściwe proporcje zasobów: ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego. Wydaje się, że w kontekście równoważnych ładów wewnętrznych, stanowiących docelowo ład zintegrowany, z pragmatycznego punktu widzenia najważniejszą rolę ogrywa ład instytucjonalny, zwany również polityczno-instytucjonalnym. Jak wiadomo, jego idea sprowadza się do uwarunkowanego politycznie, świadomego i aktywnego kreowania rozwoju zrównoważonego. Najogólniej biorąc spełnia on funkcję motoryczną w zakresie inicjowania, tworzenia zasad i reguł instytucjonalnych i zarządzania tym rozwojem, a tym samym stymulowania ładów pozostałych. W praktyce powinien przejawiać się w eliminacji barier i tworzeniu sprzyjających okoliczności rozwoju zrównoważonego w skali makroekonomicznej i mikroekonomicznej.

Warto zauważyć, że problematyka rozwoju zrównoważonego miast w ostatnich latach stała się popularna zarówno w aspekcie teorii, jak i rozwiązań praktycznych, w tym Unii Europejskiej. Z odniesieniami do teorii i planowego podejścia do rozwoju zrównoważonego miast spotykamy się m.in. w obszernym opracowaniu L. Mierzejewskiej. Autorka stwierdza, że „Rozwój zrównoważony miasta jest procesem, który należy odpowiednio zaplanować [...] uwzględniając uwarunkowania [...] występujące na danym obszarze, a następnie wyznaczenie celów takiego rozwoju oraz sposobów osiągnięcia tych celów” (Mierzejewska 2008, s. 50). Zwraca dalej uwagę, że specyfika miasta jako terytorialnego systemu społecznego stanowi swoiste wyzwanie dla planowego rozwoju zrównoważonego, ze względu na wspomnianą wcześniej złożoność tego systemu. Wynika on m.in. z rozbudowanych relacji systemowych zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i związanych z otoczeniem zewnętrznym. Istotnym uwarunkowaniem miasta jest duże nagromadzenie i koncentracja elementów sztucznych w odniesieniu do przyrodniczych (naturalnych), a także oddziaływania gospodarki miasta i życia

jego mieszkańców na środowisko przyrodnicze. Znaczenie posiada również poziom aktywności oraz ambicji władz lokalnych, relacje z mieszkańcami, poziom moralności, świadomości ekologicznej społeczności miasta itd.

Należy przypomnieć, że problematyka rozwoju miast w Unii Europejskiej jako przedmiot rozważań i decyzji (Mierzejewska 2008, s. 53) zainicjowana została dość późno, albowiem na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Efektem tych dyskusji stały się takie dokumenty, jak: Miejskie projekty pilotażowe, Inicjatywa wspólnotowa URBAN, Program URBACT, Program URBAN audit. Jednak w kontekście rozwoju zrównoważonego miast szczególne znaczenie posiadają rezultaty prac Grupy Roboczej ds. Rozwoju Miast przy Radzie UE. Należą do nich (*Rozwój miast w UE 2010*):

- Porozumienie z Bristolu na temat zrównoważonych wspólnot (2005 r.). Jest ono uzupełnieniem tzw. Urban acquis, który zawiera zestaw działań dotyczących polityki miejskiej;

- Karta lipska na rzecz zrównoważonych miast (2007 r.). Zgodnie z tym dokumentem, polityka skierowana do miast powinna realizować zasady zrównoważonego rozwoju;

- Stanowisko ministrów UE ds. rozwoju miast podjęte w Marsylii (2008 r.). Przyjęto wówczas wspólny pogląd na temat miast zrównoważonego;

- Ramy referencyjne miasta zrównoważonego. Są one rozwinięciem założeń z Marsylii i mają być narzędziem operacyjnego wdrażania założeń Kart lipskiej – traktującej o mieście zrównoważonym. Ramy referencyjne powinny uwzględniać specyfikę poszczególnych krajów UE i nie powinny mieć charakteru wiążącego.

Na tym tle jako znamienny można uznać fakt, że kwestie zrównoważonego rozwoju miast w obrębie wspólnoty europejskiej dostrzeżono stosunkowo późno i że obserwowana jest koncentracja wysiłków na rzecz „odrobienia” opóźnień w tym względzie. Bez ryzyka popełnienia błędu można stwierdzić, że właściwych rozwiązań w tym zakresie należałoby upatrywać także w postaci klastrów miejskich (Przybyła 2010, s. 166–168).

Zakończenie

W praktyce klastry miejskie mogą reprezentować pożądaną cechę kompleksowego rozwiązywania zadań rozwoju zrównoważonego lub jego szczególnie istotnych dziedzin, zawsze zgodnie z ideą ładu zintegrowanego. Już obecnie wiele przedsięwzięć o charakterze instytucjonalnym przynajmniej częściowo przyjmuje nieformalną postać klastrów terytorialnych stymulujących rozwój zrównoważony. Należą do nich gminy miejskie, opracowujące i realizujące strategie rozwoju gospodarczego zgodnie z Agendą 21. Szereg klastrów o charakterze branżowym zlokalizowanych w miastach uwzględnia w swoich działaniach i programach zasady rozwoju zrównoważonego.

W opinii autora, dynamiczny rozwój klastrów miejskich jest – niezależnie od problemów realizacyjnych – nieunikniony.

Bibliografia

- Barcik R., 2007, *Teoretyczne podstawy tworzenia klastrów w aspekcie zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok.
- Borys T., 2007, *W poszukiwaniu syntetycznego wskaźnika zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Obszary badań nad trwałym zrównoważonym rozwojem*, red. B. Poskrobko, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Markowski T., 2008, *Rola klastrów w budowaniu przewag konkurencyjnych miasta i regionu*, www.agro-info.org.pl/files/?id_plik=1444 (7 października 2008).
- Masłyk-Musiał E., 2003, *Organizacje w ruchu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Mierzejewska L., 2008, *Zrównoważony rozwój miasta: aspekty planistyczne*, [w:] *Wybrane problemy rozwoju i rewitalizacji miast: aspekty poznawcze i praktyczne*, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań. Biuletyn nr 5. http://www.rr.amu.edu.pl/files/RR_05_05.pdf (20 kwietnia 2011).
- Mikołajczyk B., Kurczewska A., Fila J., 2009, *Klustry na świecie – studia przypadków*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Pietrzyk J., 2002, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, PWN, Warszawa.
- Polityka gospodarcza*, 2004, red. B. Winiarski, PWN, Warszawa.
- Poskrobko B., 2005, *Cykliczność, trwałość i równoważenie rozwoju*, [w:] *Zrównoważony rozwój – wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów UE*, Wyd. Człowiek i Środowisko, Białystok.
- Przybyła Z., 2009, *Wybrane problemy terytorialnych organizacji sieciowych*, [w:] *Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy*, red. K. Malik, Politechnika Opolska, Opole.
- Przybyła Z., 2010, *Koncepcja klastrów terytorialnych w rozwoju miast*, [w:] *Koncepcje i instrumenty zarządzania procesami rozwoju i rewitalizacji miast*, red. J. Słodczyk, E. Szafranek, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole. *Studia Miejskie* nr 1.
- Rozwój miast w UE*, 2010, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, http://www.mrr.gov.pl/ROZWOJ_REGIONALNY/POLITYKA_REGIONALNA/ROZWOJ_MIAST/ROZWOJ_MIAST_W_UE/Strony/rozwoj_miast_w_UE.aspx (13 maja 2011).
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, 2005, red. T. Borys, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.

KLASTER MIEJSKI JAKO CZYNNIK ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

ABSTRAKT: Celem artykułu jest uzasadnienie roli tzw. klastrów miejskich w realizacji rozwoju zrównoważonego. Autor prezentuje kategorię klastra w kontekście proporcji i oddziaływania na ład zintegrowany. Przedstawia wybrane aspekty teorii i praktyk dotyczących rozwoju zrównoważonego miast.

SŁOWA KLUCZOWE: klaster terytorialny, klaster miejski, rozwój zrównoważony